

УДК 338

*С. О. Кузьменко,
аспірант кафедри макроекономіки та державного управління
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана*

Національне багатство та його значення у структурі національної економіки

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ТА ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ.

Важливою умовою достовірності всякого прогнозу, тим більше, прогнозу довгострокового, є його базування на аналізі тривалих трендів у соціально-економічному розвитку, які характеризують кількісні та якісні зміни макроекономічних агрегатів, найбільш повно і всеохоплююче описують прогрес сучасного суспільства, його економічний потенціал, соціальні досягнення і т.д. До числа таких агрегатів «вищого рівня» відноситься національне багатство. При цьому важливою особливістю багатства як економічної категорії є те, що воно виступає одночасно і як результат, і як передумова соціально-економічного розвитку (послідовних циклів відтворення).

Разом з тим саме поняття національного багатства постійно збагачується, відбиваючи все те нове, що характеризує господарський, соціальний, екологічний та інший прогрес сучасного суспільства. Еволюція поглядів на зміст багатства і його відтворювальну роль йде по новим уявленням про джерела і механізми економічного зростання, його цілі і пріоритети. Найважливіше значення при цьому набувають тенденції гуманізації та екологізації економічного розвитку. Тільки адекватне цим новим уявленням розуміння багатства може послужити основою використання цієї категорії в якості вихідної точки прогнозування тенденцій, проблем і перспектив розвитку економіки України на початку нового тисячоліття.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ.

Ідея обчислення «національного багатства» як сукупності різних видів накопиченого капіталу зародилася у низки європейських економістів більше трьох століть тому. З тих пір вона пережила численні етапи як посилення інтересу до неї і спроб її практичної реалізації, так і майже повного забуття відсутності необхідної інформації та неопрацьованості методології розрахунків.

У середині ХХ століття інтерес до обчислення національного багатства відродився у зв'язку з підготовкою ООН міжнародного стандарту статистичного обліку – системи «національних рахунків».

У найбільш широкому розумінні національне багатство представляє собою результат постійно поновлюваного процесу накопичення і використання суспільством матеріальних і духовних результатів праці і експлуатованих природних ресурсів для задоволення, як поточних потреб, так і довгострокових потреб економічного зростання. У вітчизняній науці історія досліджень і оцінок національного багатства ознаменована такими іменами, як А.І. Анчішкін, В.М. Богачов, А.Л. Вайнштейн, Я.Б. Кваша, В.М. Кириченко, Г.М. Сорокін, С.Г. Струмилін і багато інших.

ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ.

Дослідити поняття національного багатства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ ВИСНОВКІВ.

Перш за все, необхідно розмежувати власне наукове і, побутове уявлення про багатство. Багатство у звичному сенсі допускає змішання поточного потоку благ (доходів) та їх накопиченого підсумку в дійсній і грошовій формі. Багатство в науковому сенсі – накопичений матеріальний підсумок або результат попередніх циклів відтворення і, одночасно, передумова їх подальшого продовження. При такому тлумаченні багатство чітко відділене від поточного потоку благ (доходів) і не має прямого «прирошення» у формі фінансових активів – вони лише в окремих випадках є безпосередньою частиною багатства, але частіше за все втілюють собою механізм відтворення реального багатства в умовах ринкового господарювання.

Багатство у звичному сенсі, як прийнято вважати, підпорядковується простій закономірності: «чим більше, тим краще». Для багатства в науковому сенсі настільки просте визначення є абсолютно неприйнятним. Це впливає з зазначеної вище подвійної природи багатства як одночасно і результату, і необхідної передумови подальшого соціально-економічного розвитку суспільства.

Накопичення основного капіталу, наприклад, може бути в певних умовах надлишковим. Він залишається при цьому незадіяним – знижується загальна ефективність виробництва, створені потужності або простоюють, або виробляють непотрібну продукцію, даремно переводячи матеріальні ресурси. Таке «зростання багатства» означає по суті лише примноження втрат.

Названа двоїста природа багатства і її тісний зв'язок з конкретними умовами відтворення в тій чи іншій країні продукує відоме «зіткнення» двох підходів до його кількісної (економічної) оцінки, а саме оцінки, заснованої на «капіталізації ефекту» функціонування багатства.

Багатство як економічна категорія – це єдність його двох сторін: матеріально-речової та соціальної. Строго кажучи, подібна подвійність властива будь-якій економічній категорії. Але в багатстві єдність та взаємодія двох названих сторін проявляється найбільш наочно. Сказане пов'язане з тим, що деякі основні ознаки

матеріального утримання багатства (накопичуваність, довготривалість використання, відтворення за рахунок додавання тієї чи іншої форми суспільної праці, багаторазова відчужуваність в процесі життєвого циклу та ін..) роблять його переважаною формою матеріалізації пануючої системи відносин власності [9].

Не можна заперечувати, що існують перехідні процеси у відтворенні самого національного багатства, і що без з'ясування їх суті не можна говорити про наукову методологію дослідження багатства, його кількісні виміри і, тим більше, методи прогнозування кількісних і якісних змін в багатстві.

Перехідні процеси стосовно до відтворення національного багатства зачіпають як його соціальну, так і матеріально-речову природу. Перехідний стан соціальної природи багатства характеризується складними, суперечливими і неоднозначно оцінюваними процесами зміни відносин власності, перш за все, у зв'язку з роздержавленням і приватизацією. Перехідний стан матеріально-речовинної природи багатства характеризується зрушеннями в його структурі і навіть загальної величини. Певну роль тут відіграє, зокрема, відмова від притаманних попередній економічній системі «ідеологічних догматів» накопичення багатства, що мали своїм наслідком неефективність його використання, як для цілей виробництва, так і для цілей споживання [4].

Мається на увазі відмову від бездумного курсу на нарощування виробничих потужностей, як самоцілі. Таке зміщення акцентів у накопиченні багатства сьогодні очевидно, і вже сьогодні можна говорити про формування вихідної бази ринкового механізму регулювання процесів накопичення багатства. Цей механізм поки недосконалий, він потребує суттєвого впливу з боку держави, проте цей вплив не може і не повинен повернути країну до тієї ситуації, коли формальне «зростання» багатства мало пріоритет над ефективністю його використання.

Відповідно, оцінка, аналіз і прогнозування національного багатства сьогодні стають важливими «робочими інструментами» формування сучасної моделі українського «соціального ринкового господарства». Це пов'язано з рядом факторів. По-перше, в сукупному споживанні населення помітно зростає роль нагромаджуваних благ. По-друге, в багатстві отримують відображення кількісні та якісні параметри стану природного середовища, яке стає значущим пріоритетом соціально-економічного розвитку. По-третє, в якомусь сенсі долається одвічне «відчуження» багатства від людини; багатство все більше стає не тільки виразом якогось запасу речових благ, що належать людині, але і уособленням рівня розвитку самої людської природи [6].

Нова концепція багатства закономірно формує і нову концепцію накопичення, що дозволяє побачити (і, значить, оптимально спрогнозувати) пропорції розподілу людської праці між накопиченням традиційних речових (відтворюваних) благ, поліпшенням якості природного середовища і вкладенням у різні форми так званого «людського капіталу». При цьому єдність логіки процесу відтворення продукту і багатства суспільства має, на наш погляд, будуватися на ухваленні як аксіоми положення, що всяке багатство є результат тієї чи іншої форми суспільного накопичення, а будь-яка форма накопичення має на меті збільшення (або запобігання зменшення) того чи іншого різновиду багатства. Тільки при неухильному дотриманні цього положення можна уникнути схематизму в оцінці багатства, підміни його цілісного трактування і єдиного виміру сумою випадково набраних кількісних величин.

Статистична Комісія ООН розробила і прийняла в 1993 р. міжнародний стандарт системи національного рахівництва, яким, зокрема, рекомендується всім країнам одноманітно обчислювати показники «економічних активів», сукупність яких становить національний капітал або багатство країни. У цій системі національного рахівництва показники накопичення і наявного багатства включають в себе матеріальні та нематеріальні елементи. Такий підхід до розуміння багатства схвалений Економічною і соціальною радою ООН; він поділяється та впроваджується у практику економічного аналізу та прогнозування економістами і статистами більшості країн світу; він взятий на озброєння і вітчизняними дослідниками [7]. Цим шляхом, повільно, хоча і не цілком упевнено, починає йти і українська статистика. На основі узагальненої інформації з 192 країн світу, фахівці Світового банку виробили експериментальні оцінки накопиченого в світі «людського, природного та фізичного» капіталу станом на 2005 рік. З їхніх оцінок можна зробити висновок, що «фізичний капітал» (який до цього моменту традиційно розглядався статистиками саме як «національне багатство») складає всього лише 16% від загального обсягу багатства у світі, в той час як природний капітал - 20% і «людський» капітал - 64% [10].

Незважаючи на очевидні ознаки недостовірності даних офіційної статистики можна з впевненістю стверджувати, що в 90-ті роки в економіці України різко посилилися сформовані в «радянській» період тенденції «проїдання» і фактичної втрати багатьох елементів національного багатства. Феномен «проїдання» багато в чому був породжений системою адміністративно-командної економіки, коли на фоні загального старіння виробничого апарату мали місце в окремих галузях або підприємствах завідомо надлишкові накопичення основного продуктивного капіталу, значне завищення обсягів будівельних робіт, що призводило до «недобудови» у химерних обсягах, випускалася непотрібна продукція як виробничого, так і невиробничого призначення та ін. Всупереч численним оптимістичним прогнозам, становлення ринкових засад господарювання не змогло подолати наведених вище тенденцій «проїдання» або неефективного відтворення багатства. Швидше «проїдання» ніби набуло інших форм та масштабів [2].

Це стосується, перш за все, виходу на економічно і соціально неприйнятні обсяги, некомпенсовані інвестиціями, фізичного і морального зносу основного капіталу. «Проїдання» багатства все більш виходить за ті межі, які ще можна було б виправдати специфічними умовами економіки перехідного типу.

Вищесказане зумовлює головну тенденцію розвитку економіки країни на середньо-та довгострокову перспективу – заповнення втраг національного багатства і підвищення економічної та соціальної ефективності його використання за рахунок поєднання механізмів ринкового господарства та заходів державного регулювання процесів накопичення і споживання. З точки зору сучасної концепції багатства потрібно говорити як про досягнення суспільно-необхідних обсягів накопичення, так і про підтримку його внутрішньої збалансованості зростання елементів речового відтворюваного капіталу (виробничого та невиробничого призначення), вкладень у розширене відтворення природно-ресурсного потенціалу та поліпшення навколишнього середовища і, нарешті, вкладень у радикальне поліпшення кількісних і якісних показників національного «людського капіталу» через оздоровлення соціально-демографічних процесів, підвищення рівня медичного обслуговування, зростання доступності і престижності освіти, інженерно-технічної і наукової діяльності та ін.

У зв'язку з цим головним питанням реалізації будь-якої альтернативної моделі майбутнього розвитку, прийнятої для України, залишається вирішення не нової, а скоріше, традиційної проблеми підвищення ефективності національної економіки. Згідно із сучасними уявленнями, ефективним вважається такий стан економіки, при якому найповніше задовольняються потреби всіх членів суспільства при наявних обмежених ресурсах. При цьому пріоритет надається не матеріальному, а соціальному результату [1].

За такого розуміння ефективності напрямки її зростання в сучасних умовах можна окреслити, конкретизуючи поняття «ресурси» та «результати».

По-перше, якщо під ресурсами розуміти структурні складові національного багатства, то збереження, а також абсолютне і відносне збільшення кількості наявних економічних ресурсів сприятиме зростанню ефективності. У такому випадку слід виходити із необхідності примноження ресурсних складових національного багатства: людського капіталу, природного капіталу і матеріально-відтворюваного капіталу. Фінансовими ресурсами для збереження і примноження всіх названих елементів є заощадження загалом та національні заощадження зокрема, котрі є джерелом інвестицій в них.

По-друге, забезпечення кількісної і якісної збалансованості цих структурних складових національного багатства є необхідною умовою ефективності. Перекося в пріоритетних напрямках формування людського, чи фізичного, чи природного капіталу призведуть до дисбалансу між ними і нездатності до їх оптимального використання. Тому надзвичайно важливою проблемою розвитку є не тільки формування достатніх обсягів заощаджень як основи інвестиційних

ресурсів, але і визначення оптимальних пропорцій розподілу цих інвестицій між зазначеними структурними складовими.

По-третє, кількісно-якісні диспропорції структурних складових, які стають все поширенішими на сучасному етапі розвитку не тільки в транзитивних, але і в передових економіках (такі, наприклад, як вичерпність природних ресурсів, чи демографічна криза), діють в напрямку зниження ефективності. Однак це зовсім не означає, що падіння ефективності неминуче; якщо приватні і державні інституції в своїй діяльності керуються метою соціально-економічної ефективності, поступово формується модель взаємозамінюваності і взаємодоповнюваності ресурсів розвитку. Так, в економічній науці переглядаються концептуальні підходи до споживання; нині визнається, що споживання за своєю сутністю ще більш інвестиційне, ніж заощадження, оскільки метою розвитку і основним ресурсом є людина.

По-четверте, орієнтація на соціальний результат не заперечує, а передбачає досягнення високих показників матеріального виробництва. Матеріальний результат еволюційно і змістовно передреє соціальному. Історія не знає матеріально бідних, але соціально багатих економік [8].

Основною вимогою до збереження національного багатства є його самовідтворення. Так, за економічною функцією відтворювальне національне багатство поділяється на три частини: основні засоби, матеріальні оборотні активи та домашнє майно населення.

Звернемо увагу на те, що в даному разі не враховується динаміка природного національного багатства. У зв'язку з цим цілком ясно, що недосконалість методології оцінки узагальнюючого показника природних ресурсів призведе до втрати значного його обсягу. В умовах прискорення процесів входження країн до світового економічного простору неврахування природно-ресурсного потенціалу в складі національного багатства може призвести до таких негативних наслідків, як: неприпустиме викачування тінновими потоками нашого природного багатства та його виснаження транснаціональними корпораціями, які можуть заволодіти ним у недалекому майбутньому. Цьому може перешкодити лише припинення процесу самоусунення держави від вирішення питань природокористування та прийняття національних обмежень щодо ролі іноземних інвесторів у розвитку нашої економіки та впровадження адекватних механізмів законодавчого регулювання збереження природного національного багатства та його відтворення відповідно до Конституції України, за якою природні ресурси – найцінніше національне багатство України, що гарантує національну безпеку.

Проведене українськими вченими дослідження виявило головні чинники, які здійснюють найсуттєвіший вплив на процес зміни обсягу національного багатства України. До них належать такі домінуючі фактори макроекономічної нестабільності, як рівень безробіття та рівень інфляції. Так, що зміна національного багатства України пояснюється впливом безробіття на 69,47%, інфляції – на –2,8%. [5]

Кінцевою метою державної політики щодо збереження національного багатства є створення умов, які сприятимуть сталому (збалансованому) еколого-економічному розвитку та макроекономічній стабільності в Україні. Домінуючою повинна стати така політика держави щодо ефективного використання національного багатства, яка б повністю враховувала національні інтереси, визначені й обрані з позиції оптимізації власного потенціалу й потреб української нації.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЗАЗНАЧЕНОМУ НАПРЯМІ.

Багатство в науковому сенсі – накопичений матеріальний підсумок або результат попередніх циклів відтворення і, одночасно, передумова їх подальшого продовження. При такому тлумаченні багатство чітко відділене від поточного потоку благ (доходів) і не має прямого «прирошення» у формі фінансових активів – вони лише в окремих випадках є безпосередньою частиною багатства, але частіше за все втілюють собою механізм відтворення реального багатства в умовах ринкового господарювання

В 90-ті роки в економіці України різко посилюлися сформовані в «радянській» період тенденції «проїдання» і фактичної втрати багатьох елементів національного багатства. Феномен «проїдання» багато в чому був породжений системою адміністративно-командної економіки, коли на фоні загального старіння виробничого апарату мали місце в окремих галузях або підприємствах завідомо надлишкові накопичення основного продуктивного капіталу, значне завищення обсягів будівельних робіт.

Відповідно, головна тенденція розвитку економіки країни на середньо-та довгострокову перспективу – заповнення втрат національного багатства і підвищення економічної та соціальної ефективності його використання за рахунок поєднання механізмів ринкового господарства та заходів державного регулювання процесів накопичення і споживання. Кінцевою метою державної політики щодо збереження національного багатства є створення умов, які сприятимуть сталому (збалансованому) еколого-економічному розвитку та макроекономічній стабільності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

1. "Бакалавр Економіки". Хрестоматія в 3 томах. Російська економічна академія ім. Г.В. Плеханова, Центр кадрового розвитку. Том 2./под общ. ред. В.И. Видяпина. - Информационно-издательская фирма "Триада", М., 1999 год, 1056 стр.
2. Бухвальд Е.М. Проедание национального богатства – модель «экономики без будущего» / Е.М. Бухвальд, Л.И. Нестеров // ЭКО. – 2004. – № 6. – с.58-61.
3. Дорнбуш Р. Макроекономіка/ Пер. з англ. В. Мусієнко та В. Овсієнко. –К.: Основи, 1996. – 814 с.
4. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка/ За ред. З. Вагаманюка та С. Панчишина – К.: Альтернативи, 2005. – 606 с.
5. Квак М.В. Національне багатство в системі формування екологічно-збалансованого розвитку економіки України / М.В. Квак // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2008. – Вип. 4, т. 2. – С. 311-319
6. Краєвський В.М. Еволюція економічного змісту категорії «національне багатство» / В.М. Краєвський // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. – 2009. – №12. – С. 157-162
7. Национальное богатство в условиях формирования рыночных отношений / под ред. В.К. Фальцмана; Е.М. Бухвальда. – М.: Наука, 1994. – 310 с.
8. Фомішина В.М. Роль споживання і заощадження в забезпеченні структурної збалансованості елементів національного багатства / В.М. Фомішина // Бізнес-Навігатор. – 2009. – №2. – С. 78-91
9. Goldsmith R. A perpetual inventory of national wealth // Studies income and wealth. N.Y. National bureau of econ. research, 1951. Vol. 14.
10. Expanding the Measure of Wealth / World Bank. – Washington, 2007. – 110 p.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2010 р.

ТОВ "ДКС Центр"